

СТРАТЕГІЯ, ЗМІСТ ТА НОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДГОТОВКИ СПЕЦІАЛІСТІВ З ВИЩОЮ ТЕХНІЧНОЮ ОСВІТОЮ

УДК 378

І. Г. Герасимова, к. пед. н.

ГЕНДЕРНЕ ОБЛИЧЧЯ НАУКИ В УКРАЇНІ

Проблема підготовки наукових кадрів в Україні є однією з актуальних і важливих для забезпечення економічного зростання держави. Проте інтелектуальний потенціал науковців може бути реалізований повністю за умов гендерного паритету у науці. З метою його виявлення проаналізовано співвідношення чоловіків і жінок, які отримали дипломи кандидатів та докторів наук в Україні за останні шість років. Виявлено гендерну нерівність у розвитку науки. Накреслено подальші напрями дослідження означеної проблеми.

Вступ

Добре відомо, що соціально-економічне зростання держави багато у чому забезпечується її науковим потенціалом, розробкою сучасних технологій і запровадженням їх у виробництво. Саме тому питання підготовки наукових кадрів, зокрема кандидатів та докторів наук, є особливо важливим і актуальним для України в сучасних умовах.

Науковою діяльністю в Україні займаються як чоловіки, так і жінки. Значний вплив на інтенсивність наукової діяльності мають економічні складники, що супроводжують розвиток держави останні роки. Порівняно з 1991 роком у 1996 році кількість фахівців, що займалися науковою діяльністю, скоротилася майже вдвічі, а фахівців-жінок — на 42 %. Відзначаються значні скорочення зайнятих у науці чоловіків (майже вдвічі більше ніж жінок). За рахунок цього, як вважають автори звіту про виконання в Україні положень Пекінської декларації та Платформи дій, схвалених Четвертою Всесвітньою конференцією із становища жінок (1995—2000), у 1999 році частка жінок серед спеціалістів, зайнятих у сфері науково-технічної діяльності, збільшилася і становила 45 %, серед докторів наук — 15,2 %, кандидатів наук — 32,4 %. Це дало підстави дійти до висновку, що в українській науці окреслено тенденцію фемінізації, але не за рахунок збільшення реальної кількості жінок-науковців, а тому, що зменшилася кількість чоловіків, які прагнуть займатися науковою діяльністю. Цікавими є й цифри, які наводяться у звіті: так за станом на перше січня 2000 року в Україні на перших місцях серед суто «жіночих» галузей науки (в яких жінки становлять половину і більше наукових кадрів) були фармацевтика (80 %), психологія (77 %), філологія (68 %), а також педагогічні та медичні науки [1].

Організація дослідження

Для того, щоб прослідкувати зміни, які відбулися у розвитку науки в Україні з 1999 року, ми проаналізували відомості про присудження наукового ступеня доктора та кандидата наук, які містяться у «Бюлетені вищої атестаційної комісії України» за 2002, 2003, 2004 [2—10]. Необхідно зазначити, що з 1999 по 2001 рік у вищезазваному виданні не було відомостей про присудження наукового ступеня кандидата наук, тому для аналізу ми скористалися оголошеннями про захист кандидатських дисертацій, які містяться у атестаційному віснику журналу «Науковий світ» [11—13]. Розуміємо, що ця інформація є менш точною, але з нашої точки зору вона дозволяє з певною похибкою визначити загальну тенденцію щодо співвідношення серед претендентів на науковий ступінь жінок і чоловіків. Отримані дані наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

	1999 р.		2000 р.		2001 р.		2002 р.		2003 р.		2004 р.	
	%	усього	%	усього	%	усього	%	усього	%	усього	%	усього
Фізико-математичні												
к. н. ж.	27,5	91	30	83	32,2	56	25,5	59	33,6	77	40,2	106
к. н. ч.	72,5	240	70	194	67,8	118	74,5	172	66,4	152	59,8	158
д. н. ж.	9,1	3	7,6	6	8,8	5	7,8	5	21,6	11	6,3	4
д. н. ч.	90,9	30	92,4	73	91,2	52	92,2	59	78,4	40	93,7	60
Хімічні												
к. н. ж.	60	48	41,2	40	45,2	19	55,4	41	55,4	56	65,1	67
к. н. ч.	40	32	58,8	57	54,8	23	44,6	33	44,6	45	34,9	36
д. н. ж.	11,1	1	28	7	27,3	3	23,5	4	17,6	3	26,7	4
д. н. ч.	88,9	8	72	18	72,7	8	76,5	13	82,4	14	73,3	11
Біологічні												
к. н. ж.	68,5	111	63,8	111	65,4	85	59,8	110	75,5	154	66,4	142
к. н. ч.	31,5	51	36,2	63	34,6	45	40,2	74	24,5	50	33,6	72
д. н. ж.	30,4	7	55,2	16	41,1	7	32	8	30	9	50	19
д. н. ч.	69,6	16	44,8	13	58,8	10	68	17	70	21	50	19
Геологічні												
к. н. ж.	26	6	53,8	14	73,3	11	25,9	7	60	15	50	14
к. н. ч.	74	17	46,2	12	26,7	4	74,1	20	40	10	50	14
д. н. ж.	0	0	28,6	2	—	0	—	0	14,3	1	14,3	1
д. н. ч.	100	3	71,4	5	100	3	100	4	85,7	6	85,7	6
Технічні												
к. н. ж.	26,8	194	29,2	200	23,4	131	27,6	183	30,3	202	26,1	198
к. н. ч.	73,2	531	70,8	486	76,4	429	72,4	481	69,7	464	73,9	561
д. н. ж.	6,7	7	9,2	14	3,6	3	7,4	10	12,9	17	14,4	22
д. н. ч.	93,3	98	90,8	138	96,4	81	92,6	126	87,1	115	85,6	131
Сільськогосподарські												
к. н. ж.	34,2	52	40,1	63	38,7	41	43,1	53	44,4	59	42,7	73
к. н. ч.	65,8	100	59,9	94	61,3	65	56,9	70	55,6	74	57,3	98
д. н. ж.	0	0	10,3	3	11,1	1	35,3	6	25	4	20,6	7
д. н. ч.	100	5	89,7	26	88,9	8	64,7	11	75	12	79,4	27
Історичні												
к. н. ж.	45,4	64	49,1	82	45,5	51	43,6	65	61,7	158	47,3	129
к. н. ч.	54,6	77	50,9	85	54,5	61	65,4	84	38,3	98	52,7	144
д. н. ж.	0	0	16,7	4	12	3	26,3	5	43,7	7	14,3	4
д. н. ч.	100	8	83,3	20	88	22	73,7	14	56,3	9	85,7	24
Економічні												
к. н. ж.	51,6	216	56,9	261	55,8	237	59,7	341	59,3	335	60,3	467
к. н. ч.	48,4	203	43,1	198	44,2	188	40,3	230	40,7	230	39,7	307
д. н. ж.	16,7	6	41,9	18	9,7	3	32,7	16	41	25	39,7	29
д. н. ч.	83,3	30	58,1	25	90,3	28	67,3	33	59	36	60,3	44
Філософські												
к. н. ж.	66,3	55	56,9	37	56,3	40	58,9	43	60	69	66,4	75
к. н. ч.	33,7	28	43,1	28	43,7	31	41,1	30	40	46	33,6	38
д. н. ж.	33,3	4	31,2	5	62,5	5	40	4	33,3	4	30	6
д. н. ч.	66,7	8	68,8	11	37,5	3	60	6	66,7	8	70	14
Філологічні												
к. н. ж.	84,5	164	83,5	212	79,8	146	82,7	215	87,5	210	85,8	253
к. н. ч.	15,5	30	16,5	42	20,2	37	17,3	45	12,5	30	14,2	42
д. н. ж.	33,3	8	41,4	12	60,9	14	52,9	9	55,6	15	57,7	15
д. н. ч.	66,7	16	58,6	17	39,1	9	47,1	8	44,4	12	42,3	11
Географічні												
к. н. ж.	45,8	22	47,6	20	50	15	31,5	17	60,5	26	52,2	24
к. н. ч.	54,2	26	52,4	22	50	15	68,5	37	39,5	17	47,8	22
д. н. ж.	33,3	1	25	1	25	1	16,7	1	25	2	36,4	4
д. н. ч.	66,7	2	75	3	75	3	83,3	5	75	6	63,6	7
Юридичні												
к. н. ж.	29	42	34,6	65	37,8	59	33,8	69	36,9	89	41,7	115
к. н. ч.	71	103	65,4	123	62,2	97	66,2	135	63,1	152	58,3	161

Продовження табл. 1

	1999 р.		2000 р.		2001 р.		2002 р.		2003 р.		2004 р.	
	%	усього	%	усього	%	усього	%	усього	%	усього	%	усього
Юридичні												
д. н. ж.	16,7	1	28,6	4	42,9	3	35,7	5	18,7	3	26,1	6
д. н. ч.	83,3	5	71,4	10	57,1	4	62,3	9	81,3	13	73,9	17
Педагогічні												
к. н. ж.	78,5	142	74	194	73,5	150	78,3	199	72,3	188	72,2	213
к. н. ч.	21,5	39	26	68	26,5	54	21,7	55	27,7	72	27,8	82
д. н. ж.	40	40	59,3	16	47,6	10	50	9	52,4	11	45,8	11
д. н. ч.	60	60	40,7	11	52,4	11	50	9	47,6	10	54,2	13
Медичні												
к. н. ж.	48	316	51,3	276	54,3	222	53,3	289	49,5	304	53,8	373
к. н. ч.	52	342	48,7	262	45,7	187	46,7	253	50,5	310	46,2	320
д. н. ж.	30	21	37,4	40	49,2	31	26,8	30	28	28	33,1	46
д. н. ч.	70	49	62,6	67	60,8	48	73,2	82	72	72	66,9	93
Фармацевтичні												
к. н. ж.	72,2	13	—	0	55,6	10	66,7	10	82,1	23	63,3	19
к. н. ч.	27,8	5	—	0	44,4	8	33,3	5	17,9	5	36,7	11
д. н. ж.	0	0	66,7	2	—	0	50	1	100	1	28,6	2
д. н. ч.	0	0	33,3	1	100	3	50	1	—	0	71,4	5
Ветеринарні												
к. н. ж.	22,2	8	35,7	15	52,4	11	35,5	11	41,3	19	42,4	25
к. н. ч.	77,8	28	64,3	27	47,6	10	64,5	20	58,7	27	57,6	34
д. н. ж.	0	0	0	0	25	1	—	0	—	0	55,6	5
д. н. ч.	100	2	100	2	75	3	100	5	100	2	44,4	4
Мистецтвознавство												
к. н. ж.	76,5	13	57,5	23	58	18	63,9	23	68,1	32	84	42
к. н. ч.	23,5	4	42,5	17	42	13	36,1	13	31,9	15	16	8
д. н. ж.	0	0	40	2	50	1	33,3	1	20	1	75	3
д. н. ч.	100	4	60	3	50	1	66,7	2	80	4	25	1
Психологічні												
к. н. ж.	72,4	42	68,2	58	75	48	75	66	79,1	72	71,6	101
к. н. ч.	27,6	16	31,8	27	25	16	25	22	20,9	19	28,4	40
д. н. ж.	25	1	16,7	1	71,4	5	100	3	66,7	4	60	3
д. н. ч.	75	3	83,3	5	28,6	2	—	0	33,3	2	40	2
Соціологічні												
к. н. ж.	65,2	15	80	12	55,8	10	50	10	68	17	60	15
к. н. ч.	34,8	8	20	3	41,2	7	50	10	32	8	40	10
д. н. ж.	0	0	—	0	—	0	66,7	2	—	0	—	0
д. н. ч.	100	1	—	0	100	2	33,3	1	—	0	100	3
Політичні												
к. н. ж.	16,1	5	45,5	15	45,5	15	41	16	58,1	36	49,2	29
к. н. ч.	83,9	26	54,5	18	54,5	18	59	23	41,9	26	50,8	30
д. н. ж.	33,3	1	—	0	66,7	2	25	2	20	1	30	3
д. н. ч.	66,7	2	—	0	33,3	1	75	6	80	4	70	7
Архітектура												
к. н. ж.	68,7	11	38,9	7	62,5	5	50	6	76,9	10	80	8
к. н. ч.	31,3	5	61,1	11	37,5	3	50	6	23,1	3	20	2
д. н. ж.	0	0	25	1	—	0	—	0	—	0	25	1
д. н. ч.	0	0	75	3	100	1	100	1	100	2	75	3
Фізичне виховання і спорт												
к. н. ж.	35,3	18	21,6	8	51,4	19	44,2	19	50	21	45,1	23
к. н. ч.	64,7	33	78,4	29	48,6	18	55,8	24	50	21	54,9	28
д. н. ж.	0	0	—	0	50	1	—	0	—	0	—	0
д. н. ч.	100	1	100	2	50	1	100	3	100	4	100	1
Державне управління												
к. н. ж.	45,5	5	50	6	31,3	5	46,2	12	43,9	18	48,9	22
к. н. ч.	54,5	6	50	6	68,7	11	53,8	14	56,1	23	51,1	23
д. н. ж.	0	0	20	1	—	0	—	0	25	1	27,3	3
д. н. ч.	0	0	80	4	100	1	100	2	75	3	72,7	8

Аналіз результатів

У зв'язку із тим, що загальні дані щодо співвідношення чоловіків і жінок, які отримали науковий ступінь кандидата наук значно відрізняються від аналогічних результатів зіставлення тих, хто отримав дипломи докторів наук — будемо розглядати їх окремо.

Перш за все привертає увагу існування так званих «чоловічих» наук. До них безперечно можна віднести: фізико-математичні, чисельність жінок, які тримали дипломи кандидатів наук за шість років коливається від 25,5 % до 40,2 %; технічні, де відсоток жінок за аналогічний період становить від 23,4 % до 30,3 %; сільськогосподарські (34,2 % — 44,4 %), юридичні (29 % — 41,7 %) і ветеринарні (22,2 % — 52,4 %). Ми віднесли до цієї категорії наук ветеринарні тому, що лише у 2001 році чисельність жінок, які тримали дипломи кандидатів вищеназваних наук становила 52,4 %, але в у інші роки їх від 22,2 % до 42,4 %.

Можна також виділити і так звані «жіночі» науки, до яких можна віднести: біологічні, де чисельність жінок, які отримали дипломи кандидатів наук коливається за останні роки від 63,8 % до 75,5 %; економічні — 51,6 % до 60,3 %; філософські — 56,3 % до 66,4 %; філологічні — 79,8 % до 87,5 %; педагогічні — 72,3 % до 78,5 %; фармацевтичні — 55,6% до 82,1%; науки з мистецтвознавства — 57,5% до 76,5%; психологічні — від 68,2 % до 79,1 %; соціологічні — від 50 % до 80 %. До «жіночих» ми також віднесли і науки з архітектури, хоча найменша чисельність жінок, які отримали дипломи кандидатів наук з архітектури становить 38,9 %, але такий відсоток жінок за період, що аналізується був у 2000 році, у решту ж років ця чисельність коливається від 50 % до 80 %.

Доцільно визначити і так звані гендерно паритетні науки, до яких відносяться хімічні, в яких чисельність жінок, що отримали диплом кандидатів наук коливається за шість останніх років від 41,2 % до 65,1 %; історичні — від 43,6 % до 61,7 %; медичні — від 48 % до 54,3 %. До гендерно паритетних можна також віднести науки з державного управління, в яких лише у 2001 році чисельність жінок, які отримали дипломи кандидатів наук становила 31,3 %, у всі інші роки чисельність жінок коливається від 43,9 % до 50 %. Тенденція до паритетності простежується і в науках з фізичного виховання і спорту, де лише у 1999 та 2000 роках чисельність жінок становила 35,3 % і 21,6 %. Починаючи з 2001 року чисельність жінок становить від 44,2 % до 51,4 %. Про саме таку тенденцію можна говорити і в розвитку політичних наук, лише у 1999 році жінок, які подали оголошення про захист кандидатських дисертацій з політичних наук було приблизно 16,1 %, починаючи з 2000 року їх чисельність коливається від 41 % до 58,1 %. До гендерно паритетних тяжіють також і геологічні науки, хоча співвідношення жінок і чоловіків, які отримали дипломи кандидатів наук у них значно коливається, але, якщо підрахувати середньоарифметичне за шість років, то чисельність жінок становить 48,2 %. Аналогічна ситуація простежується і в географічних науках, у яких чисельність жінок коливається від 31,5 % до 60,5 %, а середньоарифметичне за шість років становить 47,9 %.

Якщо підрахувати загальну кількість «чоловічих» наук, то їх виявляється п'ять, «жіночих» — вдвічі більше, тобто десять, і гендерно паритетних — вісім. На перший погляд здається, що спостерігається фемінізація науки. Проте ми вважаємо, що такий висновок на основі лише такого зіставлення робити завчасно.

Розглянемо також і загальну чисельність тих, хто отримав дипломи кандидатів наук. Для цього, на основі даних таблиці 1, ми склали таблицю 2, де наведено дані про їх чисельність.

Таблиця 2

	1999 р.		2000 р.		2001 р.		2002 р.		2003 р.		2004 р.	
Разом к.н.	3603		3674		2862		3720		4087		4774	
Жінки	1653	45,9%	1802	49%	1404	49,1%	1864	50,1%	2190	53,6%	2533	53,1%
Чоловіки	1950	54,1%	1872	51%	1458	50,9%	1856	49,9%	1897	46,4%	2241	46,9%

Перш за все необхідно відзначити абсолютне збільшення кількості науковців, які отримали дипломи кандидатів наук. Якщо протягом 1999 і 2000 років воно було майже непомітним, а в 2001 році спостерігається зменшення їх чисельності, то останні три роки виявляють поступове збільшення. При чому це збільшення не є рівномірним і становить 858 осіб у 2002 році порівняно з попереднім, 367 осіб у 2003 році, а у 2004 році чисельність тих, хто отримав дипломи кандидатів наук зросла на 687 осіб. Це дає підстави стверджувати, що скорочення кількості науковців в Україні припинилося і спостерігається позитивна динаміка їхнього зростання.

Безперечно можна помітити, що за два останні роки відстежується незначне збільшення чисельності жінок, які отримали дипломи кандидатів наук, але доцільно, з нашої точки зору, звернути

увагу на кількість тих, хто отримав дипломи кандидатів у так званих «чоловічих», «жіночих» і гендерно паритетних науках.

На основі даних таблиці 1 ми склали таблицю 3, в якій висвітлюється співвідношення чисельності чоловіків і жінок, які отримали дипломи кандидатів у так званих «чоловічих», «жіночих» та гендерно паритетних науках, як у співвідношенні між групами наук, так і у межах однієї групи.

Таблиця 3

Кількість:	1999		2000		2001		2002		2003		2004	
«Чоловічі» науки												
к. н. жінок	387	27,9%	426	31,6%	298	29,3%	375	29,9%	446	33,9%	517	33,8%
к. н. чоловіків	1002	72,1%	924	68,4%	719	70,7%	878	70,1%	869	66,1%	1012	66,2%
разом	1389		1350		1017		1253		1315		1529	
%	38,6		36,8		35,5		33,7		32,2		32	
«Жіночі» науки												
к. н. жінок	782	66,8%	915	66,7%	749	65,1%	1023	67,6%	1110	69,9%	1335	68,6%
к. н. чоловіків	382	33,2%	457	33,3%	402	34,9%	490	32,4%	478	30,1%	612	31,4%
разом	1171		1372		1151		1513		1588		1947	
%	32,5%		37,3		40,2		40,7%		38,8		40,8	
Гендерно паритетні науки												
к. н. жінок	484	46,4%	461	48,4%	357	51,4%	466	48,8%	634	53,5%	681	52,5%
к. н. чоловіків	559	53,6%	491	51,6%	337	48,6%	488	51,2%	550	46,5%	617	47,5%
разом	1043		952		694		954		1184		1298	
%	28,9		25,9		24,3		25,6%		29		27,2	
загальна	3603		3674		2862		3720		4087		4774	

Дані, які містяться у таблиці 3 дають можливість відмітити досить стійку тенденцію збільшення чисельності жінок з науковим ступенем кандидатів у «чоловічих» науках. Необхідно також зазначити, що загальна кількість науковців з цієї групи наук у співвідношенні з іншими групами наук зменшується. Якщо в 1999 році їх відсоток становив 38,6, то у 2004 — 32 %. До того ж чисельність жінок серед кандидатів наук у цій групі зросла у 2004 році на 5,9 % відносно 1999 року.

Можна простежити також і збільшення представництва науковців у так званих «жіночих» науках. Їх частка зросла від 32,5 % у 1999 році до 40,8 % у 2004. Звертає на себе увагу і те, що протягом 1999—2001 років чисельність чоловіків дещо збільшується від 33,2 % до 34,9 %, у 2002 році відбувається їхнє скорочення на 2,5 %, а в подальші роки спостерігається коливання на 2,3 % у бік зменшення, а далі на 1,3 % — збільшення. З нашої точки зору, поки немає підстав стверджувати про стійку тенденцію значних змін співвідношення чисельності чоловіків і жінок у так званих «жіночих» науках.

У гендерно паритетних науках ситуація щодо співвідношення чисельності чоловіків і жінок є найменш стійкою, хоча однозначно простежується тенденція до збільшення представництва жінок у них, найменший відсоток жінок за період, що розглядається становить 46,4 % у 1999 році і найбільший у 2003 — 53,5 %, а їхня різниця — 7,1 %. І хоча у 2004 році представництво жінок у гендерно паритетних науках зменшилося на 1 %, все одно зростання на 6 % є досить значною динамікою.

Необхідно також розглянути і ситуацію, яка складається з розвитком науки в Україні на рівні захисту докторських дисертацій. На основі таблиці 1 була складена таблиця 4, у якій наведені дані щодо абсолютної чисельності науковців, які отримали дипломи докторів наук з 1999 року по 2004 рік.

Таблиця 4

	1999		2000		2001		2002		2003		2004	
Разом д.н.	452		612		404		538		543		709	
Жінки	101	22,3%	155	25,3%	99	24,5%	121	22,5%	148	27,3%	198	27,9%
Чоловіки	351	77,7%	457	74,7%	305	75,5%	417	77,5%	395	72,7%	511	72,1%

Вони дають підстави підкреслити, що чисельність науковців, які стали докторами наук, постійно зростає порівняно з 1999 роком. Хоча привертає увагу значне скорочення чисельності науковців у 2001 році відносно 2000 року, але взагалі відзначається значне збільшення чисельності науковців, які отримали дипломи докторів наук. Простежується також збільшення чисельності жінок, які за останні шість років стали докторами наук, це збільшення становить 5,6 %.

Проте розгляд ситуації, яка складається у групах так званих «чоловічих», «жіночих» та гендерно паритетних науках, з нашої точки зору уможливить виявити більш точні тенденції, які формуються. Скориставшись даними таблиці 1 ми склали таблицю 5, де об'єднали у групи так звані «чоловічі», «жіночі» і гендерно паритетні науки, здійснили відсоткове порівняння даних щодо пред-

ставництва у них жінок і чоловіків, а також виявили співвідношення між групами наук.

Таблиця 5

кількість	1999		2000		2001		2002		2003		2004	
«Чоловічі» науки												
д. н. жінок	11	7,3 %	27	9,8 %	13	8,1 %	26	11 %	35	16,1 %	44	15,5 %
д. н. чоловіків	140	92,7 %	249	90,2 %	148	91,9 %	210	89 %	182	83,9 %	239	84,5 %
разом	151		276		161		236		217		283	
%	33,4		45,1		39,8		43,9		39,9		39,9	
«Жіночі» науки												
д. н. жінок	66	32,4 %	73	45,1 %	45	39,1 %	53	40,5 %	70	42,4 %	89	43,6 %
д. н. чоловіків	138	67,6 %	89	54,1 %	70	60,9 %	78	59,5 %	95	57,6 %	115	56,4 %
разом	204		162		115		131		165		204	
%	45,1		26,5		28,5 %		24,3		30,4		28,8	
Гендерно паритетні науки												
д. н. жінок	24	24,7 %	55	31,6 %	41	32 %	42	24,6 %	43	26,7 %	65	29,3 %
д. н. чоловіків	73	75,3 %	119	68,4 %	87	68 %	129	75,4 %	118	73,3 %	157	70,7 %
разом	97		174		128		171		161		222	
%	21,5		28,4		31,7		31,8		29,7		31,3	
загальна	452		612		404		538		543		709	

Розгляд даних, що містяться у таблиці 5, дає можливість відзначити значну відмінність тенденцій, які спостерігаються у співвідношеннях чисельності як серед тих, хто отримав дипломи кандидатів і докторів наук, так і у співвідношенні жінок і чоловіків у них.

Перш за все можна відмітити більші коливання у чисельності науковців із ступенем доктора, які займаються «чоловічими» науками. Проте їхня частка, у співвідношенні із іншими групами наук останні два роки, залишається незмінною, а у попередні роки спостерігаються різноспрямовані рухи, як у бік збільшення, так і у бік зменшення.

Необхідно зазначити і те, що чисельність жінок, які у «чоловічих» науках отримали ступінь доктора майже постійно збільшується. По відношенню до 1999 року жінок докторів у цій групі стало більше ніж у двічі. Однак в абсолютній кількості частка жінок є зовсім незначною і у 2004 році становить усього 15,5 %.

Деяка інша тенденція спостерігається у так званих «жіночих» науках. Чисельність осіб, які отримали науковий ступінь у цій групі наук у 2004 році досягла того рівня, який був у 1999. Причому у 2000 і 2001 роках їхня чисельність зменшилася, а в останні три роки за цей період збільшилася, проте у співвідношенні з іншими групами наук частка «жіночих» порівняно із 1999 роком у 2004 році зменшилася на 16,3 %. Привертає увагу той факт, що частка жінок серед докторів наук у «жіночих» науках майже постійно зростає. Це зростання порівняно із 1999 роком у 2004 році становить 11,2 %. Однак необхідно зазначити, що співвідношення жінок серед докторів наук у «чоловічих» і «жіночих» науках значно відрізняється. Якщо найбільша кількість жінок у перших з них становить 16,1 %, то у «жіночих» це 45,1 %, що більше майже у три рази. Хоча більше вражає те, що умовно названі «жіночі» науки на рівні докторських дисертацій перетворилися на чоловічі, у той самий час як на рівні докторських «чоловічі» науки стали майже виключно чоловічими. І це за умови, що кількість жінок науковців як серед представників першої групи наук, так і серед другої постійно зростає.

Щодо гендерно паритетних, то саме у цій групі наук спостерігається найзначніше зростання загальної чисельності тих, хто отримав дипломи докторів наук, яка порівняно із 1999 роком зросла майже у 2,3 рази. Відповідно зросла і їхня частка у співвідношенні чисельності захищених у інших групах наук. Саме у цій групі спостерігається і відносна стабільність цього співвідношення. Після найвагомшого зростання на 6,9 % у 2000 році, порівняно з попереднім роком до 2004 року найбільша різниця становить 3,4 %.

Щодо чисельності жінок, які отримали дипломи докторів наук у гендерно паритетних науках, то різниця їхньої частки у відсотках становить 7,3. На відміну від «чоловічих» і «жіночих» наук, у яких спостерігається зменшення чисельності тих, хто отримав дипломи докторів наук у 2001 році, у гендерно паритетній групі наук зменшення відзначається у 2002 році.

Необхідно також зазначити, що у групі гендерно паритетних наук, серед тих, хто отримав дипломи докторів наук, переважають чоловіки. Причому, як не дивно, чисельність жінок серед докторів наук у гендерно паритетній групі є меншою, ніж у «жіночій» групі. Найбільший відсоток жінок, які

отримали дипломи докторів у «жіночих» науках, становить 45,1 (2000 рік), а у гендерно паритетних це 32 % у 2001 році.

Виникає досить закономірне питання з приводу того, чому серед докторів наук переважають чоловіки? І якщо у «чоловічих» науках це можна пояснити тим, що їх значно більше захищає кандидатські дисертації, то ситуація із «жіночими» і гендерно паритетними науками залишається не розв'язаною. Не зовсім переконливим є пояснення того, чому чисельність жінок докторів наук поступається чисельності чоловіків через їхню подвійну завантаженість: необхідність узгоджувати заняття наукою і нести «жіночі» обов'язки у сім'ї. Тоді стає не зрозумілим, чому ж їхня чисельність на рівні захисту кандидатських дисертацій є такою значною, особливо у так званих «жіночих» науках.

Висновки

Здійснене дослідження свідчить про те, що в Україні в науковій сфері існує гендерна нерівність. Якщо під гендерною рівністю розуміють справедливий розподіл можливостей для чоловіків і жінок у суспільстві [14], то відсутність таких можливостей є гендерною нерівністю. Цілком зрозуміло, що гендерної рівності можна досягти лише тоді, коли буде досягнуто гендерний паритет у науці, тобто співвідношення буде становити 50/50. З нашої точки зору певне збільшення чисельності жінок із науковим ступенем кандидата наук поки не дає підстав стверджувати що триває фемінізація науки, тому що на рівні докторів наук перевага чоловіків є безперечною. До того ж добре відомо, що серйозні наукові дослідження здійснюються саме у процесі роботи над докторськими дисертаціями. Можна сподіватися на те, що збільшення жінок-науковців із ступенем кандидатів, яке відзначається у останні роки, через певну кількість років виявиться і у збільшенні частки жінок серед докторів наук. Але поки можна стверджувати, що інтелектуальний потенціал жінок в Україні реалізується далеко не повною мірою.

Без сумніву, отримані дані потребують пояснення й тлумачення, особливо у тому аспекті чому ж виникає ситуація, коли співвідношення чоловіків і жінок у науках таке нерівномірне. Для подолання цієї ситуації необхідно з'ясувати, які саме фактори сприяють такому положенню. Важливість їх виявлення зумовлюється тим, що у такому становищі держава не може розраховувати на повну творчу реалізацію своїх науковців. Не можна не погодитися із думкою, що гендерна сегрегація призводить до сегрегації за гендерним принципом у сфері зайнятості [15].

Цілком можливо, що менша чисельність жінок на рівні тих, хто отримав науковий ступінь доктора наук, пов'язана, перш за все, із соціальним фактором, з ефектом «скляної стелі», коли начебто без наявних причин жінкам ускладнюється кар'єрний ріст у науці. Ніхто начебто не заперечує рівності прав, але і не забезпечує рівності можливостей. Можна також припустити, що перевага чоловіків пов'язана із їхнім прагненням зробити і адміністративну кар'єру. Це зумовлює необхідність дослідження мотивації щодо наукової діяльності як чоловіків, так і жінок.

Виявлена ситуація у сфері розвитку науки в Україні свідчить про існування елементу ієрархічності. Відомо, що у сфері освіти працюють переважно жінки, у вищих навчальних закладах значну частину викладачів, особливо у гуманітарній сфері, також складають саме жінки, а більшу частину керівних посад обіймають чоловіки.

І ще раз про гендерну рівність чоловіків і жінок, під якою розуміємо: «рівність їх соціального статусу, участь у всіх сферах суспільного, державного та приватного життя на основі самоусвідомлення особистісних потреб та інтересів, долання елементу ієрархічності, за якою історично чоловіки розглядалися як істоти вищі, а їх діяльність та її результати більш суспільно значущими, ніж дії та їх результати, що здійснені жінками» [16]. Досягнення гендерної рівності довгоперспективне завдання, але для його розв'язання необхідно вводити гендерний компонент не тільки у освітню підготовку молодих науковців, а і здійснювати гендерну просвітницьку діяльність серед тих, від кого залежить рішення щодо прийому в аспірантури та докторантури. Виникає потреба у психолого-педагогічному забезпеченні втілення гендерної рівності в освіту.

Таким чином, проведене дослідження дає можливість накреслити перспективи подальшої роботи щодо реалізації важливого завдання, що постає перед державою, суспільством — досягнення гендерної рівності задля повної реалізації творчого потенціалу кожного її громадянина.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Україна (п'ять років після Пекіна) Звіт про виконання в Україні положень Пекінської декларації та Платформи дій, схвалених Четвертою Всесвітньою конференцією із становища жінок (1995—2000). ПРООН. — 2001. — 111 с.
2. Присуджено науковий ступінь кандидата наук // Бюлетень ВАК України. — 2002. — № 1. — С. 24—31; № 2. — С. 15—20; № 3. — С. 17—24; № 4. — С. 23—29; № 5. — С. 22—29; № 6. — С. 20—22; — № 7. С. 15—17; № 8. — С. 11—14; № 10. —

С. 22—25; № 11. — С. 7—10; № 12. — С. 11—15.

3. Присуджено науковий ступінь кандидата наук // Бюлетень ВАК України. — 2003. — № 1. — С. 20—25; № 2. — С. 19—26; № 3. — С. 15—22; № 5. — С. 13—29; № 6. — С. 16—25; № 7. — С. 13—19; № 8. — С. 19—31; № 11. — С. 7—20; № 12. — С. 14—24.

4. Присуджено науковий ступінь кандидата наук // Бюлетень ВАК України. — 2004. — № 1. — С. 19—27; № 2. — С. 13—23; № 3. — С. 7—15; № 4. — С. 8—17; № 5. — С. 20—29; № 6. — С. 17—23; № 7. — С. 8—19; № 8. — С. 17—29; № 10. — С. 14—20; № 12. — С. 13—22.

5. Присуджено науковий ступінь доктора наук // Бюлетень ВАК України. — 1999. — № 3. — С. 29—34; № 4. — С. 60—62; № 5. — С. 47—59; № 6. — С. 40—45.

6. Присуджено науковий ступінь доктора наук // Бюлетень ВАК України. — 2000. — № 1. — С. 28—31; — 3. — С. 26—33; № 4. — С. 12—22; № 5. — С. 26—34; № 6. — С. 21—26.

7. Присуджено науковий ступінь доктора наук // Бюлетень ВАК України. — 2001. — № 1. — С. 14—18; № 2. — С. 11—18; № 3. — С. 14—18; № 4. — С. 18—20; № 5. — С. 19—22; № 6. — С. 18—22.

8. Присуджено науковий ступінь доктора наук // Бюлетень ВАК України. — 2002. — № 1. — С. 22—23; № 2. — С. 13—14; № 3. — С. 15—17; № 4. — С. 21—23; № 5. — С. 19—21; № 6. — С. 20—22; № 7. — С. 15—17; № 8. — С. 11—14; № 10. — С. 22—23; № 11. — С. 7—10; № 12. — С. 11—15.

9. Присуджено науковий ступінь доктора наук // Бюлетень ВАК України. — 2003. — № 1. — С. 18—19; № 2. — С. 17—19; № 3. — С. 13—15; № 5. — С. 8—13; № 6. — С. 13—16; № 7. — С. 11—12; № 8. — С. 15—18; № 11. — С. 3—6; № 12. — С. 10—13.

10. Присуджено науковий ступінь доктора наук // Бюлетень ВАК України. — 2004. — № 1. — С. 14—18; № 2. — С. 10—13; № 3. — С. 4—7; № 4. — С. 3—7; — 5. — С. 16—19; № 6. — С. 13—16; № 7. — С. 4—7; № 8. — С. 12—16; № 10. — С. 10—13; № 11. — С. 14—15; № 12. — С. 10—13.

11. Повідомлення про захист дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук // Атестаційний вісник. Науковий світ. — 1999. — № 1. С. 18—32; № 2. — С. 17—32; № 3. — С. 17—32; № 4. — С. 17—32; № 5. — С. 17—38; № 6. — С. 17—29; № 7. — С. 17—32; № 8. — С. 17—41; № 9. — С. 19—22; № 10. — С. 19—25; № 11. — С. 17—32; № 12. — С. 19—32.

12. Повідомлення про захист дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук // Атестаційний вісник. Науковий світ. — 2000. — № 1. — С. 17—32; № 2. — С. 17—33; № 3. — С. 17—40; № 4. — С. 17—32; № 5. — С. 17—41; № 6. — С. 17—24; № 7. — С. 1—16; № 8. — С. 1—24; № 9. — С. 1—8; № 10. — С. 1—16; № 11. — С. 1—16; № 12. — С. 1—16.

13. Повідомлення про захист дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук // Атестаційний вісник. Науковий світ. — 2001. — № 3. — С. 1—16; № 4. — С. 1—16; № 5. — С. 1—16; № 6. — С. 1—8; № 7. — С. 1—4; № 8. — С. 1—12; № 9. — С. 1—20; № 10. — С. 1—8; № 11. — С. 1—16; № 12. — С. 1—24.

14. Гендерні студії: освітні перспективи. — К.: Фоліант, 2003. — 80 с.

15. Нієманіс А. Впровадження гендерних підходів. — К.: ТОВ «К.І.С.», — 142 с.

16. Мельник Т. Гендерна експертиза українського законодавства: важливість і необхідність проведення // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. «Рівність жінок і чоловіків в Україні: правові аспекти» — К, 2001. — С. 16—50.

Рекомендована кафедрою педагогіки, психології та соціології

Надійшла до редакції 18.02.05.
Рекомендована до друку 28.03.05.

Герасимова Ірина Геннадіївна — старший викладач кафедри педагогіки, психології та соціології.

Вінницький національний технічний університет